

Oly sok gyászt fog dús kérébe a gyász, amit érted
 kell hordoznunk, meg-megcsuklik alatta a vállunk,
 s elfojtott sírások magva peregre piroslík.
 Annyinkért el nem sírt könnyünk gyűlt a kehelybe,
 mit keserű italáldozatul tartunk ma fölötted,
 elsőnek te fogadd, siratottak közt te az első
 vagy, te a legszebb éneket éneklő varázsló.
 Ködből font aranyos pálcád illetve a néma
 márvánnyal, jéggel falazott forrást a szívémben,
 hogy felszökjön a sírás, felfakadozzon az ének.
 Mert te vagy az, ki az énekszó hitelét igazoltad,
 és te mutattad meg, hogy a hősök hőse a pásztor,
 hogyha nem engedi ajkától elválni a sípot,
 akkor sem, ha a Hádés torka kítáruul előtte.
 S nem szégyen már görcsös kézben fogni a vésőt,
 hogy, ha az ember üvölt, felörjön a hangja az égig,
 mint mikor áldozatot hoz az első pásztor, az első,
 kit fene testvérkéz gyilkol, hanem áldozatából
 kigyózó füst sem kushad gomolyogva a földön,
 illata égneek száll, karcsú, nemes oszlop a lángja:
 győz a halálon, mint hatyúdalaiddban a forma.

TRENCSENYI W. IMRE

RADNÓTI MIKLÓS

Furcsa érzés olyan kortásról írni tanulmányt, akivel egykor — 1930 őszétől kezdve egy ideig — együtt ültem a szegedi egyetem padjaiban, akinek költői kibontakozását évről-évre megfigyelhettem. E sorok írója nem akar kérkedni azzal, hogy a költőnek barátja volt, de mert maga is próbált a „szavak szobrásza“ lenni, ebben a törekvésben valamivel közelebb került a költőhöz, mint az egyetem francia intézetének akkori legtöbb tagja. Radnóti Miklós 1930 szeptember elején jelent meg lobogó hajával a bölcsészkarai egyetem hosszú folyosóján. Mélyen zengő férfias hangja, természetes és nyílt magatartása az első pillanatra megnyerő volt mindenkinek. Egyszer megkérdeztem tőle, hogy miért jött a szegedi egyetemre, mikor Budapesthöz mint költőnek egészen más lehetőségei lettek volna. Válasza meglepő volt: „Mert az Alföldet meg akarom ismerni. Friss, új benyomásokat akarok. A Tisza tája, Juhász Gyula városa vonzott“. És nem csalódott választásában, mert — hogy Juhász Gyula írta egy helyen, Szeged néki is, mint anyai költőnek, „anteusi erőt“ adott. — Költői fejlődésére, egyéniségének kialakulására, a francia irodalom iránti érdeklődésére egyrészt a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, Szeged irodalmi miliője (Móra Ferenc, Juhász Gyula), másrészt az egyetem kitűnő tanárai: Sík Sándor és Zolnai Béla meghatározóan hatottak.

Első verseskötete formabontás, de hangulatidéző szavainak megvan már az a különleges zenéje, mely késői költészetének annyira sajátos szép-

sége lett. A 30-as esztendőkbén „un nouveau mal du siècle“ keríti hatalmába Európa ifjúságát. Nyugtalanlás, a réhdben csalódottak lázadása, tehetetlenség, végső tapasztalatokra való törekvés, az új keresése, misztifikáció, egy új egyensúlyba vetett remény az előbb „il faut tout détruire“ szándékával, egy tökéletes őszinteség vágya a személyiség teljes feltáráásával. Ennek a nyugtalanlásnak az első világháború után élesen kiülködő, akkor már el nem odázható társadalmi okai vannak. „Babona, bánat, borok és botorság“ hazája vagyunk. A látszólagos nyugalom felszíne alatt népeket, világokat elsodró erőknek érezzük nyomását. Nagyszerű ifjúságunk van, tele az alkotás, az építés vágyával, de reménytelen jövője bizonytalanokodóvá, nyugtalanná teszi. Ez a nyugtalanlás jellemzi Radnóti első kötetét (Pogány köszöntő), ez aztán fokozódik később klasszikus veretű verseiben. Egyetemi tanulmányai idején Sik Sándor Vörösmarty Mihályról, Arany Jánosról, Ady Endréről tartja szuggesztív erejű előadásait, ez időben végzi nagy esztétikájának előtanulmányait, és a fogékonylelkű ifjú nemcsak mestere, de atyai jóbarátra is talál a kiváló tudósban és költőben. Ki ne emlékeznék óráira, melyekben Arany stíusművészetéről annyi lelkesedéssel, tudással és művészi ihlettel beszélt, a *Reg és est* című költemény értelmi, érzelmi, nyelvi, ritmikái tényezőinek elemzésére, melyen keresztül a nem-költő is bepillantatható a szavak ördögös, vajákos titkaiba? Ezek az órák nem múlnak el az ifjú költő fölött nyomtalanul. A forma titkán, a szerkesztés művészetén túl megtanul valamit: az alkotó alázatát és lázadását a nyersanyaggal szemben. Másik professzora, aki nemkevésbé hatott rá, Zolnai Béla. E kitűnő professzor nyelvészesztétikai tanulmányai (Szóhangulat és kifejező változás, stb.), a Széphalom című jelentős folyóirata, szeminárium gyakorlati sokat adtak a tudásra szomjas ifjú költőnek. A nyelvészesztétikai tanulmányok a jelentés és hangzás viszonyára, a nyelv szépségének titkaira mutatnak rá. A Széphalom egy rendkívül képzett, merészen, kritikai szellemű, európai horizontú szerkesztőnek lelki jgyeit mutatja, akitől magatartást, teljesebb tudásra való törekvést lehetett tanulni, de az ifjú tanárnemzedék szeminárium óráin tanult a legtöbbet. Francia-módszerű szövegmagyarázatokai felejtethetetlenül élnek hallgatói emlékezetében. A Verhaeren-versek szeminárium emlékei egy-egy képben visszaverődnek Radnóti ez időben írt verseiben: „Szomjasan voltak inni a fák...“ (Kánikula); „Később lomha állatok jöttek bölényva a tájra“ (Táj); (V. ö.: *L'abreuvoir*). Zolnai Béla francia irodalmi előadásai az emberi lélek eddig ismeretlen tájai felé vezetik el a költőt. Ha a legnagyobbak közül: Ronsard, Marot, Du Bellay, Chénier, Mallarmé, Richepin, Cocteau ihletik egy-egy műfordításra, éppen úgy ihletik a másod-, vagy harmadrangú költők is, de különösen azok, akik a szürrealizmus előfutárai között szerepelnek: Jean Paul, Novalis, Gérard de Nerval, stb. Apollinaire művei a francia intézet könyvtárában megvoltak. Radnóti sokat forgatta és Henri Grenet-vel, az egyetem kiváló lektorával (akihez igen jó barátság fűzte), sokszor vitatkozott Apollinaire egy-egy verssorán. Ő maga írja, hogy az Apollinaire-fordításokkal ifjú költőkora nagy kalandját, a szürrealizmust élte újra (Orpheus nyomában, 171. l.). Apollinaire költői dicsősége még akkor volt kialakulóban. Még nem lehetett kellőképpen felmérni e mesés költői kalandor, a modern költészet Kolumbuszának nagyságát, aki térben és időben a mindenüttjelenvalóság felfedezője, akinek kezében a

legenda hús és vér lesz, a mindennapi élet pedig tündéri valami. A szürrealista költők: Max Jacob, Jean Cocteau, Paul Eluárd, Audiberti és a többiek azonfelül, hogy látomásgyötörtek, hallucináló bolyongók, egy deliriumos tájék feltalálói, kozmikus tündérvilág mágikusai és a halál költői, az emberi felszabadulás végső erőfeszítésének képviselői is, akik lázadni mernek a művészet, az erkölcs, a társadalom, a vallás ellen, hogy minden dogma lerombolásával a mindenséget újra teremtsék. A lelkiismeretnek e fölszabadító harcához Marx és Lenin taná adja az erőforrást. Az ifjú költőt nyilvánvalóan a szürrealizmusnak nemcsak formai, de eszmei elemei is vonzották. E költői tannak a forradalmi erők támogatása mellett, két alapvető gondolatát tette magáévá: az abszolutizmus felé való törekvést és az illúziók tagadását.

Régi halottaimnak húsa fű,
fű és virág s mindenhol megielem;
vékony illatukkal álldogálok,
s oly megszokott immár a félelem.

Radnóti első verses köteteiben a szürrealisták, de különösen Apollinaire hatását gyakran érezzük, anélkül, hogy ez a költő eredetiségének rovására történének. A képek automatikusan siklanak a képzelet lejtőjén, és az érzelem finom szálai kötik őket össze:

Most ránk-köszönt a színek
szomorúsága látod, s a
domb fölött is megálltak a
felhők, csak a csókunk hull
még, még mint forró magyar ősszel
érett gyümölcs a fa alá
a földre, mikor koszorús
fejvel, szomorú lányok
szüretelnek és énekük
zeng a fűtök fölött,
asszonyokról, akik siratják
hulló hajjal a kertek
alatt, réghalott kedveseik.

(Homály)

Az efajta költészet az öntudatlanságból az öntudat felé tör, s e költő között a ritmus segítségével teremt hidat. Radnóti titokzatos módon ért az idő és a tér kezeléséhez. Kiszakít egy pillanatot, melyet tetszése szerint tesz rövidebb- vagy hosszabbtartamúvá, a szerint, hogy az a végtelen érzésből vagy extázisból született. De ez a pillanat nem elhatárolt, sőt, benne sűrűsödik átélt pillanatok sokasága. Hasonlóképpen olyan térrel teremt magának, mely végtelenül közel van és végtelenül messze. Rilke érezte már ezt. Ebben az időben és térben, mely egyszerre közel is és távol is van hozzánk, minden közeli és távoli lesz. Novalis is tudatára ébredt e két, látszólag ellentétes mozgásnak. Minden nagy költemény tüneménybe való mehekülés (Jean Paul). Ez a költői magatartás adja meg Radnóti költészete

sokat hangoztatott idilli jellegének egyikét:

Körülnéz néha s felsikolt az év,
Körülnéz, aztán elalél.
Micsoda ősz lapul mögöttem újra,
s micsoda fájdalomtól tompa tél!

Egy arc suhan át a lelken, tündöklő vonalat és egy sóhajt hagy maga után.
És e résen át, mely a vonal nyomán támad, előlendülnek a melódikus szavak:

Rebbehő szemmel
ülök a fényben
rózsafa ugrik
át a sövényen,
ugrik a fény is
gyűlik a felleg,
surran a villám
s már feleselget
fenn a magasban
dörgedelem vad
dörgedélemmel..
kékje lehervad
lenn a tavaknak
s tükre megárad,
jőjj be a házba,
vesd le ruhádat,
már esik is kint,
vesd le az inged,
mossa az eső
össze szívünket.
(Bájoló)

Itt a ritmus igyekszik visszaadni a költő lelkében a belső megismerés révén született képet, melyet az Én-nek és a Nemén-nek szánt. A csönl színeződik, vibrál ebben a versben.

Radnóti idillinek hitt költészete a misztikushoz hasonló, a létezés sejtelme és a költői tanuságtétel. Természetesen itt aféle misztikáról beszél, melynek legnagyobb sugalmazója Rimbaud volt, aki konkrét jelentésű szavaival a legrettehetőbb valóságon keresztül a létezés titkát sejtette meg. A tűzről, amelytől a *Saison en enfer* utazója ég, nem lehet mondani hogy metaforikus. Ez a misztika a valóságból születik. Radnóti a legkegyetlenebb létezésből indul ki és a dolgok valóságát átérezve, a világ értelmét fogja fel.

Ha a hold feje vérzik az égen
s gyűrűző körökkel ver a tóban a fény,
átkelnek az árnyak a sárga vidéken
s felkúsznak a domb peremén.

Rimbaud csodálatos vízióiból kijutva, így kiált fel: „Ah, trouver une langue“. A költészet a kimondhatatlan valóságok kifejezésére tör. S mivel a szavak használatos jelentésükben nem elégségesek, a költő zenével, helyzeti energiával telíti meg őket. De két egyidejű veszély áll fenn a költő számára: az egyik, hogy elveszítheti lába alól a talajt, a másik, hogy nagyon is a földhöz ragad. Az első luciferi, a második nagyon is emberi. (Daniel Rops). E két veszély között valósítja meg a költő legszebb verseit. Ez a hősi siker, mely kimondhatatlan erőfeszítés eredménye: „la preuve de notre dignité“ (Baudelaire).

Novallis mondja, hogy a költészet maga az abszolút valóság. A valósággal való kapcsolat intuitív megismeréséhez vezet. A költő szeretné megragadni, magához szorítani életét és a másokét, művészetében a világ megsokszorozódik, egyéni fényt kap. Létezése felett érzett megindultsága egy a dolgokba rejtett szörnyű valóság felismerése:

Látod-e, esteledik s a szögesdróttal beszegett vad
 fölgykerítés, barak oly lebegő, felszívja az este.
 Rabságunk keretét elereszti a lassú tekintet
 és csak az ész, csak az ész, az tudja a drót feszülését.

Ez a költő látni tanít meg bennünket. Állandó, meg nem szűnő küzdelme, hogy létezésének rejtlenes pillanatai fölé emelkedjék, tiszteletet köve-el. A tárgyak, amelyeket szemlél, lelke részévé lesznek, a mellett, hogy saját külön életük is van. A való egy másik világ fénye, mely meglátatja velünk a tárgyakat a maguk teljességében és nemcsak látszólagosságában, mert az Abszolútumhoz való vonatkozásban minden, amit látunk, csak illuzió. Ami Radnóti költészetét különösen érdekessé teszi, nem a dolgok tükörképe, hanem az a testi szemeinknek láthatatlan fény, mellyel olykor látomászerűen világítja meg az alany és a tárgy találkozását a mindenségben.

Alszik a tábor, látod-e drága, suhognak az álmok,
 horkan a felriadó, megfordul a szűk helyen és már
 újra elalszik s fénylik az arca. Csak én ülök ébren,
 féligszítt cigarettát érzek a számban a csókok
 íze helyett és nem jön az álom, az enyhet adó, mert
 nem tudok én meghalni se, élni se nélküléd immár.

Egy költemény történetében, ha úgy teszük, három időt különböztetünk meg: a költői tapasztalatot, amely a szerző ideje. Ez az egyetlen, amit a mai kritika általában ismer. Aztán a papirosra írt költemény ideje; ez az az idő, amely iránt a legszűkebb kritika érdeklődik. A szürrealisták foglalkoztak vele behatóbban. S végül az olvasó ideje, amikor a költemény életrekap, nemcsak üzenetet hoz, de megtermékenyíti az öntudatot is. A költemény kritikája itt összekeveredik az etikával és a szociológiával. A kritika csak e három szempont együttes figyelembevételével lehet érvényes (Léon-Gabriel Gros). Sok mindenről lehet beszélni, de ami végeredményben igazán számít, az a mű, az a tanuságtétel maga. „Vous serez jugés selon vos oeuvres“. A költőtől csak olyan művet várhatunk, melynek értéke anyagának, formájának, hasznosságának funkciójától függ. Radnóti

miközben szenvedésének megrázó rázisait rögzíti örök, megromhatatlan szépségű formába, furcsa öröm lepi el szívét az alkotásba való menekülés-kor. Minden ember magasabbrendű boldogságát azokban az áldozatokban találja meg, melyeket legénkésebb önmagából ad az emberiségnek. A fájdalomnak és a boldogságnak e harmónikus találkozására adja költészetének csodálatos gazdaságú színeit, Musset polikán-lakomájának megrázó jelenetével. A költészet ad erőt néki a legnagyobb megpróbáltatások elviselésére, a teljes reménytelenség ellen való védekezésre. A rettenetes pillanattal játszott és a megbékítő örökkévalóság felé tört. A költészet néki éppen olyan szükséges volt, mint a kenyér. Küldetést érzett, hogy az ő száján szólaltassa meg a világ lelkiismeretét. A költészet az a művészet, mely a cselekvés tudományára tanít. És ebben látom szíve minden fájdalomán átszűrt klaszszikus fényű szavainak emlékét. Első verses kötetében mottóként H. Barbusse néhány sorát idézi: Puis à moi qui partais, il dit: Quand beaucoup de jours se seront perdus, tu reviendra ici, un jour. Különös játéka az életnek, költői elindulásakor ebben az időzéken mintha a végzetét idézte volna. Sok nap telt el azóta és ő visszajött. Diadalmas testvérei: a Szabadság, a Költészet és a Szerelem örökre megőrzik tettét és nevét.

MADÁCSY LÁSZLÓ

HAJNALI SZÁMADÁS

Felnyitom szemem, s a hajnali fény
késével darabokra hasítja arcod.
Te elhajított álomalak, szegény,
hiába vívod ellehem ezt a harcot.

Ha mersz, tekints kitárt szemembe,
nézd gyáraitam, nézz végig a hídon
vagy nézd a földet, nézd: társam, az ember
országot épít roncsaidon.

Halott vagy, és én, látod, élek,
megöltelek, és víztiszta a lélek
bennem. Ki pedig helyedre lépett:

szemembe, nyílt szemembe zártam
a dolgozók szemét, a pártom,
s a dolgozókat, az árva népet.

SPIRA GYÖRGY